

Lauri Lounela 80-vuotias

Kahdeksankymmentä vuotta täyttää Kajaanissa 24. maaliskuuta lehtori Lauri Lounela (vuoteen 1918 Lönnrot), Kainuun murteiden jättiläissanaston kerääjä.

Lauri Lounela on Elias Lönnrotin sukua ja jo kolmatta polvea kainuulaisia. Hänen isoisänsä oli Elias Lönnrotin vanhimman veljen Henrik Juhanan poika Frans Fredrik. Tämä oli viettänyt jo osan lapsuuttaan Kajaanissa setänsä luona ja teki elämäntyönsä Ristijärven kappalaisena 1860—1907. Lounelan isä Eljas Lönnrot suoritti ensin filosofian kandidaatin tutkinnon, johon sisältyi mm. August Ahlqvistille tentitty suomen kielen laudatur. Eljas Lönnrotkin valitsi isänsä tavoin pappisuran ja toimi aluksi Ristijärvellä, sitten mm. Kiimingissä, Alatorniolla ja Oulussa ja elämänsä loppuvuodet 1917—1933 Sotkamon kirkkoherrana.

Lauri Lounela syntyi Ristijärvellä 24. 3. 1889, tuli ylioppilaaksi Oulun lyseosta 1909 ja valmistui maisteriksi Helsingin yliopistosta keväällä 1917. Filosofian kandidaatin tutkinnon arvosanat olivat: kreikassa laudatur, latinassa laudatur ja itämaisissa kielissä cum laude approbatur. Itämaisissa kielissä oli tärkeimpänä aineena arabia. Tutkintoon ei sisällynyt lainkaan suomen kielen arvosanaa, mutta vuoden 1920 tienoilla Lounela suoritti äidinkielessään cum lauden ja myös laudaturtentin ilman laudaturkirjoitusta. Jokapäiväisen leipänsä Lounela on hankkinut oppikoulun opettajana: 1923—1925 Ikaalisten keskikoulun opettajana ja rehtorina, 1925—1926 Kajaanin lyseon vt. lehtorina ja 1926—1956 saman koulun latinan ja

suomen kielen vakinaisena lehtorina. Kajaanin tyttölyseossa hän opetti latinaa vielä vuoteen 1962 saakka.

Suomen kielen tutkijoille ja opiskelijoille Lauri Lounela on tullut tutuksi lähinnä Kainuun murteiden utterana sanastajana. Harrastus pääsi alkuun jo pojan ollessa Oulun lyseon kolmannella luokalla. Vuosisadan vaihteessa ilmestynyt E. A. Tunkelon Suomen kielen keräilyosanasto oli saapunut saman koulun seitsemännellä luokalla olevalle Jaakko Keräselle, myöhemmälle säätieteen professorille. Lounela sai keräilyosanaston vanhemmalta kainuulaistoveriltaan lainaksi, ja ensimmäiset murremuistiinpanot syntyivät 1904 Ristijärvellä, jossa Lounela vietti kesiään isovanhempiansa luona. Vuoteen 1908 mennessä merkintöjä oli kertynyt jo n. 4000 Ristijärven murteen sanasta, mutta myöhemmin nämä muistiinpanot paloivat Sotkamossa. Yliopisto-opiskelu toi lisävirikkeitä; varsinkin professori Ivar Heikelin kreikan kielen luennot innoittivat Lounelaa tarkkailemaan kirjasuomen ja Ristijärven murteen välisiä äännesuhteita.

Vaikka Lounelan murteenkeruu oli alkanut Tunkelon keräilyosanaston herätteestä, ei varsinainen sanastus ollut vielä vuosikymmeniin työn ylimpänä tarkoituksena. Aluksi keruu näyttää olleen Lounelalle koulupojan ja nuoremiehen tiedonhaluista harrastelua, mutta viimeistään 1930-luvulle tultaessa asia sai määrätietoisien luonteen: syntyi suunnitelma, että Kainuun murteista oli tehtävä seikkaperäinen tutkimus. Juuri 1930-luvulla keruutyö on ollut kaikkein utterinta. Monet Lounelan kielenoppaista ovat olleet Kajaaniin muuttaneita

Lehtori Lounela lukee pikakirjoitusmuistiinpanojaan ääninauhaan kesällä 1965. Kirjahyllyn alin rivi on täynnä alkuperäisiä muistiinpanovihkoja, joita näkyy ylempänäkin. — Oikealla nauhoituksesta huolehtinut fil. lis. Alpo Räisänen.

maalaisia, mutta kesäisin hän teki polkupyörällään pitkiä keruumatkoja, niin että muistiinpanoja kertyi ajan mittaan koko Kainuusta ja vähän sen ulkopuoleltakin, Sallasta Saarijärvelle ja Kuhmosta Kiiminkiin asti. Toinen maailmansota keskeytti kuitenkin kipeällä tavalla juuri hyvään vauhtiin päässeen keruutyön. Sota-aikana Lounela joutui lehtorin virkansa ohella toimimaan myös Kajaanissa ilmestyvien lehtien sensorina. Tämänkin tehtävänsä hän suoritti niin tunnollisesti, että huolehti kuulemma samalla oikaisuluvusta.

Keruutyö ei tyystin katkennut sota-aikanakaan, ja rauhan palattua muistiinpanovihkojen vuosittainen määrä taas kasvoi. Yksi asia alkoi kuitenkin käydä yhä ilmeisemmäksi: mies oli jo ohittanut parhaan ikänsä, ja suuren tutkimuksen kirjoittaminen sivutyönä olisi käynyt nuoremmankin voimille. Alkuperäistavoite jäi saavuttamatta. Millai-

nen tutkimus sitten oli syntymässä? Tämän kirjoittajalle on muotoutunut käsitys, että tavoitteena oli pääasiassa äänneopillisiin mutta osittain myös sanastollisiin piirteisiin pohjautuva Kainuun murteiden seikkaperäinen murremaantieteellinen selvitys, jossa eri kulmakuntien kielelliset sukulaisuussuhteet olisivat saaneet tarkan kuvauksen.

Jos alkuperäistavoite jäikin saavuttamatta, niin menetyksen korvasi osittain se, että Lounela oli vuodesta 1938 lähtien ruvennut lähettämään muistiinpanoistaan kirjoittamia sanalippuja Sanakirjasäätiölle. Maisteri Tahvo Luoston keräämä Ristijärven sanasto oli havaittu puutteelliseksi. Sanakirjasäätiön vuosittaisista toimintakertomuksista ilmenee, että puutteiden korjaajaksi on vuodesta 1938 alkaen saatu »yksityinen asianharrastaja» lehtori Lauri Lounela. Vuoden 1943 toimintakertomuksessa asiasta on seuraava maininta: »Yksi-

tyisistä keräelmistä on huomattava lehtori Lauri Lounelan lähettämä 1843 sl:n lisä Sotkamon ym. Kainuun seudun sanastoonsa, joka tämän jälkeen käsittää kaikkiaan jo lähes 18 000 sl. ja muodostaa oivallisen täydennyksen säätiön laihahkalle Ristijärven suursanastolle. Lehtori Lounela jatkaa säätiön pyynnöstä edelleen entiseen tapaan Kajaanin lähipitäjien murteista omia äänneopillisia tutkimuksiaan varten vuosikymmenien kuluessa tekemiensä esimerkkilausemuistiinpanojen sanaliputusta.» Tähän voi vain jatkaa, että mies on tehnyt työtä toivottua: vuoden 1968 loppuun mennessä Lounela on lähettänyt Sanakirjasäätiöön kaikkiaan 80 044 sanalippua. Määrä on lippuluvultaan kaikei suurin, mitä kukaan meillä on kerännyt. Sivumennen sanottuna Lounela on ihmetellyt usein sitä, että Kainuun murteiden sanasto on niin heikosti edusteilla hänen sukulaisensa Elias Lönnrotin suuressa sanakirjassa. Sieltä puuttuu paljon sellaisiakin kainuulaisia sanoja, joihin tutustumista Lönnrot ei Lounelan mielestä ole voinut mitenkään välttää.

Lauri Lounelan keräämien murreteitojen käyttäjiä on paljon, mutta monikaan heistä ei tiedä, millaisia ovat alkuperäismuistiinpanot ja millaisin menetelmin ne on kerätty. Muistiinpanonsa Lounela on melkein järjestään tehnyt pikakirjoituksella, jonka hän oppi jo Oulun lyseon toisella luokalla ollessaan. Merkitsemistavastaan hän itse kirjoittaa seuraavasti: »Muistiinpanoja tehdessäni olen käyttänyt pikakirjoitusta, minun käsissäni turmeltunutta järjestelmää. Itse voim kirjoittamaani auttavasti lukea ja jokseenkin luotettavasti siirtää murrekirjoitukselle, mutta vaikeata siitä lienee kenenkään toisen selkoa saada —.» (Kirje allekirjoittaneelle 20. 4. 1965.) Järjestelmän »turmeltuneisuus» tarkoittaa tuskin muuta kuin sitä, että Lounela on joutunut ottamaan pikakirjoitukseensa murteenmerkinnässä tarvittavia lisämerkkejä. Pikakirjoitusri-

vien keskellä näkyy siellä täällä myös normaalilla tarkekirjoituksella tehtyjä merkintöjä, joita on käytetty silloin, kun kyseessä on ollut jokin erikoinen äänne tai muoto.

Lounelan murreharrastus oli virinnyt Tunkelon keräilyseuran vaikutuksesta, mutta siihenpä keräilyseurojen osuus hänen keruutekniikassaan rajoittuikin. Lounela on kyllä toisinaan udellut yksityisiä sanoja ja muotoja, mutta useimmiten hän on merkinnyt muistiin spontaania puhetta. Hänen menetelmänsä muistuttaa paljolti nykyaikaisen nauhoittajan menettelyä: kielenopas esittää laajojakin kuvauksia, ja pikakirjoittaja pystyy panemaan olennaisimman paperille. Haittana on tietenkin se, etteivät haastattelijan vuorosanat jää näkyviin. Ehyimmät jaksot Lounelan muistiinpanoista olisivat julkaisukelpoista murretekstiä. Tämä kävi selvästi ilmi kesinä 1965 ja 1966, jolloin hän itse luki muistiinpanojaan ääninauhaan yhteensä 90 tuntia. (Nauhoitteet ovat tallella Suomen kielen nauhoitearkistossa.) Yhdessä suhteessa ututtera Lounela varmasti voittaa nauhoittajan: hänen muistiinpanoissaan on kosolti erilaisiin määrätilanteisiin liittyvää spontaania puhetta kuten tervehdyksiä, toivotuksia, ruoka- ja kahvipöydässä vieraalle annettuja kehoituksia, kiitossanoja, lapsille ja eri kotieläimille puhuttua kieltä jne. Silloin tällöin huomaa todettavan, että Kainuun murteet ovat erikoisen hyvin säilyttäneet vanhaa fraseologiaa. Näinhän asia saattaa ollakin, mutta toisaalta on aivan ilmeistä, että tuosta maineestaan Kainuun murteet saavat kiittää juuri Lounelan keruumenetelmää: ei mitään tiettyä sanastusohjelmaa, mutta aina vihko ja kynä käden ulottuvilla ja korvat heireillä.

Lounelan alkuperäismuistiinpanojen määrä on valtava. Yleensä hän on käyttänyt eripaksuisia taskukokoisia vihkoja. Kerääjä ei itsekään tiedä, millä sadalla on hänen muistiinpanovihkojensa summa. Parhaana keruukautenaan Lounela

sanoo kirjoittaneensa 40 vihkoakin vuodessa, mutta 1960-luvun alussa vihkoja meni vuosittain enää kymmenkunta. Kaikki vihkoihin merkitty ei ole kansankieltä. Lounela on aina ollut kiinnostunut myös suku- ja henkilöhistorioista ja tehnyt — erinomaisen muistinsa tueksi — myös kirjallisia muistiinpanoja tapaamistaan ihmisistä ja heidän sukulaissuhteistaan. Niin ikään hän on merkinnyt muistiin kuulemiaan saarnoja. Hänen hallussaan on myös arvokas, pääasiassa 1800-luvulla eläneiden pappien kirjeitä sisältävä kirjekokoelma.

Kielitieteellisistä havainnoistaan Lounela ei ole itse ehtinyt julkaista paljoakaan. Merkittävä on kuitenkin tiivissisältöinen artikkeli Pohjois-Pohjanmaan murresuhteista (Jouko VII, 1962), joka Kainuu-keskeisenä ja suppeudessa huolimatta hyvin kuvastaa tekijänsä tärkeimpiä näkemyksiä. Julkaisemisen arvoisia ideoita olisi ollut muitakin. Mainittakoon tässä yksi esimerkki. Lounela oli jo vuoden 1940 tienoilla pitänyt pienelle kajaanilaispiirille esitelmän *kerettiläinen* ja *körttiläinen* -sanojen etymologiasta ja tullut samanlaisiin päätelmiin kuin Martti Rapola 1958 ilmestyneessä artikkelissaan *Kerettiläinen*. Vaatimaton ja syrjässä elävä Lounela on

aina hyvin auliisti luovuttanut tietojaan toisten käytettäväksi. Hänen keruutyönsä jälkiä näkyy jo varhain painetussa kirjallisuudessaakin, näin esim. Martti Rapolan 1923 ilmestyneessä artikkelissa Pääpainottomiin tavuihin kehittyneiden pitkien vokaalien käsittely suomen itämurteissa (Suomi V: 2), E. A. Tunke-lon 1938 julkaistussa teoksessa Pääpainottoman lyhyen ja pitkän *i:n* vaihtelusta Itämeren-suomalaisissa kielissä ja tietenkin Lauri Kettusen 1940 ilmestyneessä murrekartastossa.

Kotiseudullaan Kajaanissa lehtori Lounela on ollut paitsi arvostettu oppikoulunopettaja myös keskeinen kulttuurihenkilö. Hänen kristillisen maailmankatsomuksen leimaaman persoonallisuutensa peruspiirteitä ovat syvä tieto ja viisaus, utteruus, lämmin huumori ja suoranainen kyvyttömyys torjua toisten esittämiä pyyntöjä. Murteentutkimuksen kannalta asiaa tarkastellen tuntuu siltä, että kotiseutu on käyttänyt hänen alttiuttaan ja hyväntahtoisuuttaan liiankin paljon toisarvoisiin tehtäviin.

Äidinkielemme tutkimuksen hyväksi tehdystä arvokkaasta työstä kiittäen Viirittäjä toivottaa Lauri Lounelalle kaikkea hyvää hänen kohta alkavalle uudelle vuosikymmenelleen.

ALPO RÄISÄNEN